

Wojciech Hanc

Z dziejów ekumenii w diecezji włocławskiej

Studia Włocławskie 9, 394-418

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KS. WOJCIECH HANC

Z DZIEJÓW EKUMENII W DIECEZJI WŁOCŁAWSKIEJ

Ruch ekumeniczny nasilił się po drugiej wojnie światowej, przybierając także formy instytucjonalne, np. Polska Rada Ekumeniczna (1946) oraz Światowa Rada Kościołów (1948). W Kościele rzymskokatolickim nastąpiło to po ogłoszeniu przez Sobór Watykański II Konstytucji *Lumen gentium* (1964) i Dekretu *Unitatis redintegratio* (1964), które są wyrazem otwarcia się tegoż Kościoła na chrześcijan innych wyznań.

Także w diecezji wrocławskiej odnotowujemy stopniowe rozwijanie się ruchu ekumenicznego. Wpisują się w niego zarówno jednostki jak i całe kościelne Wspólnoty różnych tradycji wyznaniowych, a skutkami tego są: wzajemne kontakty i spotkania – indywidualne i we wspólnotach, prowadzone dialogi, głoszone referaty, wykłady i homilie, a także ciągłe usuwanie we własnych wspólnotach kościelnych błędnych opinii i zapartywań na inne Kościoły chrześcijańskie¹; wreszcie modlitwa, szczególnie podczas tygodni modlitw o jedność Chrystusowego Kościoła (od 1962 r.), oraz idąca z nią w parze pełniejsza współpraca na różnych odcinkach chrześcijańskiej egzystencji.

Przedsięwzięcia ekumeniczne w diecezji wrocławskiej zostaną omówione w tym artykule w ramach poszczególnych regionów: 1) rejon wrocławski, 2) rejon koniński (uszczuplony w 2004 r. przez odłączenie czterech jego dekanatów do archidiecezji gnieźnieńskiej), 3) rejon sieradzki, 4) dawny rejon kaliski (w 1992 r. włączony do nowo powstałej diecezji kaliskiej). Tak się składa, że każdy z tych rejonów ma swoisty charakter pod względem poczynań ekumenicznych.

I. W rejonie wrocławskim

Rejon wrocławski odgrywa szczególną rolę w ruchu ekumenicznym diecezji wrocławskiej z tego względu, że jego stolica – Wrocław jest jednocześnie stolicą diecezji. Znajduje się tutaj środowisko protestanckie

(Kościół ewangelicko-augsburski), liczące około 120 osób, a także – co prawda nieliczni – przedstawiciele innych wyznań chrześcijańskich: prawosławni, ewangeliczni chrześcijanie, zielonoświątkowcy i adwentyści.

1. We Włocławku

W mieście tym skupiły się najważniejsze przedsięwzięcia w dziedzinie ekumenizmu, podejmowane przede wszystkim przez miejscowe seminarium duchowne. Stało się ono organizatorem i propagatorem wielu akcji ekumenicznych, udzielało swych pomieszczeń na okolicznościowe imprezy w tym zakresie, a także czynnie w nich uczestniczyło.

Jeszcze przed ogłoszeniem przez Sobór Watykański II dekretu o ekumenizmie, w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku wykładano w ramach ówczesnej apologetyki, a potem teologii fundamentalnej, historię ruchu ekumenicznego, ukazywano pionierów i działaczy, którzy zarówno po stronie ewangelickiej jak i katolickiej angażowali się w doktrynalny i praktyczny kierunek chrześcijańskich dążeń ku jedności.

Zawdzięczamy to przede wszystkim dwom osobom. Pierwszą z nich był biskup włocławski Antoni Pawłowski (1903–1968), znakomity znawca zagadnień z zakresu teologii chrześcijańskiego Wschodu. Już 18 grudnia 1961 r. wydał on zachętę do „Proboszczów i rektorów kościołów diecezji włocławskiej” w sprawie zorganizowania w dniach 18–25 stycznia 1962 r.² Tygodnia Modlitw o Zjednoczenie Chrześcijaństwa. Dlatego rok 1961 należy przyjąć jako *terminus a quo* dla wszelkich przedsięwzięć ekumenicznych w diecezji włocławskiej. Odtąd „Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan” objął i po dziś dzień obejmuje swoim zakresem całą diecezję włocławską. Drugim propagatorem ekumenizmu we Włocławku był ks. Wincenty Dudek (1908–1978), wybitny teolog, długoletni profesor religioznawstwa i apologetyki w seminarium włocławskim. Można śmiało powiedzieć, iż byli oni prekursorami wytyczającymi drogi ekumeniczne, tak w sferze teologicznej refleksji, zwłaszcza eklezjologicznej, jak i właściwego klimatu w zakresie ekumenii ducha.

Jako przykład niech tu posłuży zorganizowanie w roku akademickim 1962/63, w ramach sesji naukowych, trzech spotkań, na których wygłoszono m.in. dwa referaty związane z ekumenizmem. Najpierw ks. prof. W. Dudek omawiał „Problem kolegalności w Kościele”. Drugi referat na temat „Możliwości ekumenizmu z płaszczyzny teologii moralnej” wygłosił ks. prof. Stanisław Olejnik³.

Ponadto zamysłowi ks. Dudka zawdzięczamy zorganizowanie pierwszego wspólnego z przedstawicielami innych Kościołów chrześcijańskich, prawosławnymi i protestantami, nabożeństwa w Tygodniu Modlitw o Jedność Chrześcijan. Odbęło się ono 18 stycznia 1963 r. w kościele Reformatorów. Ks. prof. W. Dudek mówił we wprowadzeniu do nabożeństwa o idei ekumenicznej współpracy i obecnym klimacie panującym między Kościołem katolickim a innymi wyznaniem chrześcijańskimi. Modlitwom przewodniczył gwardian miejscowego klasztoru, o. Zbigniew Sułek, który przed mszą na przemian z chórem zanosił do Boga modlitwy przebłagalne za grzechy podziałów i rozłamów, zaś po mszy składał dziękczynienie Bogu za obudzenie w nas świadomości istniejącego nadal faktu podziału chrześcijan. Kazanie „O znaczeniu dla ekumenizmu dzieła Jana XXIII” wygłosił marianin ks. Antoni Łoś⁴.

Pod okiem prof. W. Dudka nie lękano się podejmować ekumenicznie trudnych problemów, o czym mogą świadczyć wygłoszone w dniach 5–7 grudnia 1965 r. w auli seminarium odczyty i dyskusje nad Konstytucją dogmatyczną o Kościele, przygotowane przez alumnów V i VI roku; wśród nich znalazł się także odczyt alumna Kazimierza Nowaka pt. „Ekumenizm i pobożność maryjna”⁵.

Od 1967 r. w miarę regularnie – przynajmniej raz w roku – organizowane były w seminarium wrocławskim sesje, sympozja naukowe, wieczornice bądź akademie związane najczęściej z Tygodniem Modlitw o Jedność Chrześcijan⁶.

Wrocławskie doświadczenia ekumeniczne można zatem ujmować z potrójnej płaszczyzny: naukowej, duchowej i praktycznej, przy czym owe drogi w analizowanych doświadczeniach wzajemnie się przeplatają i uzupełniają⁷. Bez wątplenia promieniowały one z seminarium duchownego na wszystkie dekanaty i parafie diecezji wrocławskiej, stwarzając właściwy klimat do braterskich spotkań, wymiany myśli i dialogów, a nade wszystko do wspólnej modlitwy.

a. Naukowe spotkania ekumeniczne w seminarium duchownym

W sumie w okresie 45 lat rozwoju ekumenizmu w diecezji wrocławskiej wygłoszono w seminarium diecezjalnym około 70 referatów, prelekcji i wykładów. W podejmowanej w nich bogatej, a zarazem zróżnicowanej problematyce teologiczno-wyznaniowo-ekumenicznej można wyróżnić sześć zasadniczych zagadnień.

1. Tematyka ogólnie-ekumeniczna, a m.in. istotne elementy ekumenii, czyli wewnętrzna przemiana, dialog, modlitwa, idea współpracy

ekumenicznej, kształtowanie należytych postaw czy wreszcie usuwanie błędnych opinii, sądów oraz interpretacji utrudniających wzajemne porozumienie i zbliżenie. Podkreślano także możliwości dawania chrześcijańskiego świadectwa czy ekumenicznego zbliżenia branego w płaszczyźnie dogmatycznej, moralnej i pastoralnej. Do autorów podejmujących powyższe zagadnienia należeli m.in.: A. Borski, W. Dudek, W. Hanc, S.C. Napiórkowski, S. Olejnik, S. Pawłowski, S. Romańczuk.

2. Podkreślano też podstawowe, uznawane przez wszystkich chrześcijan prawdy związane z Biblią, z rzeczywistością Boga oraz Jego usprawiedliwiającym słowem i czynem, z Bożą łaską czy z rolą i znaczeniem dla Kościoła i ekumenii trzeciej Boskiej Osoby – Ducha Świętego. Powyższe zagadnienia podejmowali: A. Bajorski, K. Cieńciała, B. Enholc-Narzyńska, W. Hanc, W. Hryniewicz, S. Jankowski, M. Kiedzik, R. Lipiński i S. Romańczuk.

3. Problematykę eklezjologiczną i sakramentalną podejmowali przede wszystkim tacy teolodzy, jak: A. Bajorski, M. Bieniaszek, W. Hanc, T. Jelinek, R. Lipiński, S. Romańczuk, J.K. Syty.

4. Niektórzy autorzy przedstawiali swoje tradycje wyznaniowe oraz konfesyjne podstawy bądź ekumeniczne zaangażowanie poszczególnych Kościołów. Byli to: J. Feruga, W. Hanc, J. Hause, A. Kleszczyński, K. Leśniewski, R. Lipiński, R. Małecki.

5. Nie brak także autorów uwydatniających wielkie wyznaniowe i ekumeniczne osobowości: Marcina Lutra, Jana Kalwina, papieży – Jana XXIII, Pawła VI, Jana Pawła II, a także innych osób: Paula Caturiera, N. Nissiotisa czy J. Zizioulasa. Przedstawiali to: K. Cieńciała, M. Czajkowski, Z. Glaeser, W. Hanc, R. Małecki, R. Lipiński, S. Szczeblewski.

6. Na koniec wymienimy referaty związane z ekumenicznymi wydarzeniami, rocznicami, instytucjami, osobami czy aktualnymi w ekumenii zagadnieniami współczesnymi (np. z ekologią), które podejmowali: W. Dudek, J. Feruga, M. Hajduczenia, W. Hanc, W. Kujawski, J. Leśniewska, D. Niewieczera, S. Romańczuk, Z. Tranda⁸.

Wymienieni wyżej autorzy reprezentują: a) różne Kościoły: rzymskokatolicki, prawosławny, ewangelicko-augsburski, ewangelicko-reformowany, ewangelicko-metodystyczny oraz Zjednoczony Kościół Ewangeliczny; b) reprezentują różne środowiska naukowe (ChAT, KUL, Uniwersytet Opolski, UKSW, wyższe seminaria duchowne różnych tradycji wyznaniowych), instytucjonalne (np. Polską Radę Ekumeniczną) bądź są ich przedstawicielami lub adeptami (proboszczowie, wikariusze i inni). Po-

śród prelegentów są profesorowie i wykładowcy uniwersyteccy czy wyższych uczelni chrześcijańskich oraz wykładowcy wyższych seminariów duchownych. Są również w ich gronie: biskupi, duchowni diecezjalni i zakonnicy, naukowcy i duszpasterze oraz publicyści.

Wszyscy oni starali się uświadomić nam, iż ekumenia w doktrynie stanowi ciągle postępujący proces, którego nie da się zatrzymać, zaś obecna sytuacja jest wyrazem osiągnięć i zaangażowania się w dynamiczny ruch zarówno jednostek, jak i całych kościelnych Wspólnot, także lokalnych.

Warto także nadmienić, iż wydawane przez profesorów seminarium wrocławskiego od 1909 r. czasopismo teologiczne „Ateneum Kapłańskie” zawiera sporo artykułów o tematyce międzywyznaniowej, a po 1964 r. włączyło się zdecydowanie w propagowanie idei ekumenicznych⁹. Poza tym na seminariach naukowych prowadzonych w seminarium wrocławskim i na miejscowym Instytucie Teologiczno-Pastoralnym, powstało kilka prac magisterskich z zakresu ekumenizmu¹⁰.

Na koniec tej części warto przypomnieć wydarzenia roku 1967, które stanowią swoisty pomost w przechodzeniu od „ekumenii wiedzy” do „ekumenii ducha”. Dnia 27 stycznia tr. w auli seminaryjnej odbyła się sesja naukowa związana z Tygodniem Modlitw o Jedność Chrześcijan. Referat nt. „Postawy braci odłączonych wobec myśli ekumenicznej Vaticanum II” wygłosił wspomniany już prof. W. Dudek, po czym nastąpiła dyskusja, która uświadomiła, iż po Soborze Watykańskim II dla Kościoła rzymskokatolickiego w sferze ekumenii nastąpiła nowa era, otwierająca nowe myślenie i zajmowanie postawy dialogowej.

Drugim szczególnym wydarzeniem tego roku były dni 16 i 17 maja; na zaproszenie biskupa Pawłowskiego gościł wtedy we Wrocławku ks. dr Zygmunt Michelis, superintendent Kościoła ewangelicko-augsburskiego, dwie protestanckie siostry – diakonise oraz franciszkanka Joanna Lossow z Sekretariatu Episkopatu ds. Ekumenizmu¹¹. Dnia 16 maja pastor Michelis, podczas spotkania z alumnami, wygłosił prelekcję o początkach i rozwoju ruchu ekumenicznego. Tego dnia przemawiał także w katedrze wrocławskiej, a nazajutrz, 17 maja, w kościele seminaryjnym stwierdził, iż dla współczesnej ludzkości, która stanęła przed rozstajnymi drogami, znajduje się drogowskaz w formie krzyża: na jednym jego poziomym ramieniu widnieje napis „wiedza”, na drugim „humanizm”, zaś na trzecim wskazującym niebo „ekumeniczny Chrystus”. Z kolei s. Joanna Lossow, charakteryzując piśmiennictwo międzywyznaniowe, przedstawiła siedem kolejno następujących po sobie jego form: polemikę – najpierw ze Wschodem, później z protestantami, kontrowersję

ireniczną, konkordancję, formę metody krytycznej, pism symbolicznych, naukę o wyznaniach (*Konfessionskunde*) oraz formę dialogu ekumenicznego¹².

b. Ekumenizm ducha – tygodnie modlitw o jedność chrześcijan

W ekumenii jej aspekt duchowy jest podstawowy i niezbędny. Skoro geneza oddzielonych od siebie Kościołów wyznaniowych łączy się z grzechem i winą, to przezwyciężenie tego nie może dokonać się inaczej, jak tylko na drodze wytyczonej przez wspólne chrześcijańskie świadectwo, czyli poprzez skruchę, nawrócenie i przebaczenie¹³. Jan Paweł II wyraźnie akcentował, iż celem ekumenii jest – bez względu na podziały – zdążanie drogą do pełnej jedności, a „sprawdzeniem tego jest nasza wspólna modlitwa kierowana wiarą” (UUS, n. 23). Podkreśla on, że taka modlitwa: a) warunkuje nowe widzenie Kościoła i chrześcijaństwa, b) służy chrześcijańskiemu posłannictwu i jego wiarygodności (UUS, tamże).

Tygodnie modlitw o jedność chrześcijan, obchodzone od 1966 r., stanowią ważny element już urzeczywistniającej się jedności. Hasła owych tygodni ekumenicznych, jak i materiały duszpasterskie, opracowuje międzynarodowy Komitet powołany przez Komisję doktrynalnego kierunku „Wiara i Ustrój” ŚRK oraz Papieską Radę dla Popierania Jedności Chrześcijan. W Polsce nad organizacją tego okresu modlitw czuwa Polska Rada Ekumeniczna oraz Kościół rzymskokatolicki reprezentowany przez Radę Episkopatu do Spraw Ekumenizmu¹⁴.

W taki modlitewny nurt wpisuje się diecezja wrocławska oraz diecezje czy regiony innych Kościołów chrześcijańskich, a zwłaszcza parafie Kościołów prawosławnych, ewangelicko-augsburskich i ewangelicko-reformowanych, bezpośrednio czy pośrednio współdzystające z parafiami Kościoła rzymskokatolickiego. Przy czym specyfiką polskich tygodni modlitw jest międzywyznaniowa wymiana kaznodziejów, czego w innych krajach się nie spotyka. Mimo istniejących nieraz uprzedzeń i nieufności, tak duchowni jak i wierni świeccy starali się odnaleźć we wszystkich tego typu spotkaniach wspólne chrześcijańskie korzenie, pragnąc budować ducha braterstwa i solidarności.

Nie sposób zaprezentować tu całego bogactwa intelektualno-duchowego organizowanych przez ponad 40 lat we Wrocławku tygodni modlitw o jedność chrześcijan, które swoim zakresem objęły niemal wszystkie parafie rzymskokatolickie Wrocławka, a także parafię ewangelicko-augsburską oraz wspólnotę prawosławną. Były one organizowane przez die-

cezalnych referentów ds. ekumenizmu: najpierw przez ks. Teodora Lenkiewicza, następnie przez ks. W. Hanca¹⁵ i jego następcę, ks. prof. Romana Małeckiego¹⁶, a wreszcie przez ks. Grzegorza Karolaka.

Historia tygodni modlitw o jedność chrześcijan we Włocławku ma głębokie zadomowienie i swoje tradycje. Początkowo były to specjalnie przygotowywane i dostosowywane tematycznie do poszczególnych haseł przewodnich nabożeństwa liturgii słowa, a w następnych latach (1992–2004) czyniono to po prostu podczas liturgii eucharystycznej.

Nie można nie dostrzec tu zaangażowania całego seminarium duchownego, poszczególnych rektorów i studentów, Koła Ekumenicznego istniejącego w seminarium włocławskim od 1987 r., które przygotowywało nabożeństwa słowa Bożego, ze szczególnie poruszającą wiernych różnych Kościołów chrześcijańskich adoracją Krzyża oraz przekazaniem sobie „pocałunku pokoju”; wszystko to nie tylko wzmacniało chrześcijańskiego ducha, ale także odmieniało serca. Podobne nabożeństwa ekumeniczne miały miejsce w ewangelickich świątyniach, które w kościołach ewangelicko-augsburskich wiązano z nabożeństwem komunią (Eucharystią), sprawowanym najczęściej przez miejscowych pastorów.

Nie można nie zwrócić uwagi na fakt, iż począwszy od 1991 roku cieszyły się dość dużym powodzeniem, zwłaszcza w gronie studenckim, organizowane z okazji tygodni modlitw o jedność chrześcijan „mecze ekumeniczne” w piłkę siatkową i koszykową, w których nie chodziło li tylko o rywalizację i wynik, ale także o świadczenie, że i sport może też być czynnikiem jednoczącym chrześcijan. Spotkania te odznaczały się życzliwą i przyjazną atmosferą, którą budowali: najpierw studenci Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie i Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, a w następnych latach dołączyli do nich studenci z seminariów duchownych Torunia, Łądu n. Wartą oraz Płocka (sporadycznie), a nawet drużyna nauczycieli wychowania fizycznego ze szkół włocławskich i drużyna miejscowej policji. Mecze były zazwyczaj poprzedzane wspólnym spotkaniem modlitewnym, połączonym ze wspólnym śpiewem i dzieleniem się przez studentów swoją wiarą¹⁷. Szkoda, że w ostatnich latach (od 2003 r.) zaniechano tego rodzaju spotkań.

Nie sposób nie wskazać także na organizowanie z okazji naukowo-modlitewnych spotkań ekumenicznych w seminarium włocławskim okolicznościowych wystaw, przygotowywanych przez alumnów dogmatycznego seminarium naukowego oraz seminaryjnego Koła Ekumenicznego.

Organizowanie owych wystaw, poczynawszy od 1978 r. (ostatnia urządzona w 2005 r.), przybliżało nie tylko wspólne dobra duchowe chrześcijan różnych tradycji wyznaniowych i religijnych, ukazywane poprzez ekspozycje ze zbiorów dobrze wyposażonej wrocławskiej biblioteki seminaryjnej, w tym także w cenne egzemplarze wyznaniowe i religijne, ale także poprzez prace naukowe studentów i profesorów, jak również unikalne bibliografie i pozycje ekumeniczne znajdujące się w prywatnych zbiorach profesorów. Uwidoczniano także naukowe osiągnięcia z zakresu ekumenii seminaryjnych wykładowców i profesorów.

Należy także nadmienić, iż nie ma inauguracji roku akademickiego w Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławku bez udziału duchownych z innych tradycji wyznaniowych, a przede wszystkim z Kościoła ewangelicko-augsburskiego.

c. Dni judaizmu wyrazem szerokiego zakresu dążeń ekumenicznych

Już od dziesięciu lat obchodzony jest 17 stycznia w Kościele katolickim w Polsce „Dzień Judaizmu”, poprzedzający Tydzień Modlitwy o Jedność Chrześcijan. W soborowej Deklaracji *Nostra aetate* (28 X 2005 r. minęła 40. rocznica jej ogłoszenia przez Sobór Watykański II) wyraźnie wskazuje się na więzy, jakie łączą Kościół Chrystusowy z narodem żydowskim: „Kościół Chrystusowy uznaje, że początki jego wiary i wybrania znajdują się według Bożej tajemnicy zbawienia już u Patriarchów, Mojżesza i Proroków” (n. 4).

Intencją „Dnia Judaizmu” powinna być modlitwa i refleksja nad misterium owej więzi. Wrocławskie Wyższe Seminarium Duchowne włączyło się refleksyjnie i modlitewnie w ten „Dzień” w roku 2000, a zawdzięczamy to ks. prof. Stanisławowi Jankowskiemu, który osobiście przewodniczył nabożeństwu słowa Bożego organizowanego z tej okazji. Alumni i profesorowie, siostry zakonne oraz mieszkańcy Wrocławka mieli możliwość wysłuchania następujących prelekcji: 1) ks. prof. Jerzego Bagrowicza nt. „Żydzi i judaizm w przepowiadaniu Kościoła katolickiego” (2000)¹⁸; 2) prof. Jana Grossfelda, pracownika naukowego UKSW w Warszawie, a zarazem publicysty i tłumacza, który mówił o „Żydowskich korzeniach chrześcijaństwa” (2001)¹⁹; 3) ks. dra Pawła Podeszwy z Gniezna ukazującego „duchowość dialogu religijnego” (2002)²⁰; 4) ks. dra Waldemara Szczerbińskiego z Gniezna, sekretarza Komitetu ds. Dialogu z Judaizmem Rady Episkopatu zajmującej się Dialogiem Religijnym, przybliżającego zebrany owoce tego dialogu (2003)²¹; 5) ks. dra Romualda Jakuba Wekslera-Waszkinela, który za-

tytułował swój referat: „Od asymilacji do dialogu. «Swój» – «Obcy» – «Inny»” (2004).

2. Poza Włocławkiem

W rejonie włocławskim, poza Włocławkiem, w tygodnie modlitw o jedność chrześcijan włączyły się organizacyjnie i czynnie parafie Lipna oraz Ciechocinka, a także parafie Kościoła ewangelicko-augsburskiego w Lipnie oraz Cerkwi prawosławnej w Ciechocinku.

W Ciechocinku należy odnotować przede wszystkim działalność niezwykle zaangażowanego ekumenicznie ks. prał. Antoniego Owczarka. Ks. kan. Mikołaj Hajduczenia z Kościoła prawosławnego oraz ks. Jerzy Molin z Kościoła ewangelicko-augsburskiego, obydwaj z Torunia, głosili prawie zawsze w duecie słowo Boże w rzymskokatolickiej parafii w Ciechocinku.

II. W rejonie konińskim

W ruch ekumeniczny w rejonie Konina włączyły się jedynie trzy Kościoły: ewangelicko-augsburski, ewangelicko-reformowany i rzymskokatolicki. Nie ma w rejonie Konina placówek i parafii prawosławnych czy ewangelicko-metodystycznych. Są jednak niewielkie placówki i społeczności baptyistyczne, zielonoświątkowe, adwentystyczne, czyli tzw. Kościołów wolnych, które – z wyjątkiem braci zielonoświątkowych, jedynie sporadycznie zaznaczających swój udział podczas tygodni modlitw o jedność chrześcijan w kościele ewangelicko-augsburskim czy ewangelicko-reformowanym – nie podjęły w pełni wspólnej modlitwy i dialogu.

W Koninie, Kole, Sompólnie, Turku i Zagórowie znajdują się placówki ewangelicko-augsburskie, powierzone duszpasterskiej pieczy ks. radcy Andrzeja Mendroka, zaś w Żychlinie koło Konina istnieje jedyna, jak dotąd, w dawnych i dzisiejszych granicach rzymskokatolickiej diecezji włocławskiej – parafia ewangelicko-reformowana, w której pasterzuje aktualnie ks. mgr Tadeusz Jelinek, a uprzednio przez dość długi czas opiekę duszpasterską pełnił w niej ks. proboszcz mgr Roman Lipiński.

Parafia ewangelicko-reformowana w Żychlinie datuje się od czasu reformacji. Luteranizm w okolicach Konina, choć istniał już w XVI wieku, jednak zaniknął podczas kontrreformacji, a odrodził się dopiero w czasach osadnictwa w XVIII wieku. Obydwie bratnie tradycje wyznaniowe przez cały czas współpracowały ze sobą. Duchowni, w razie potrze-

by, nawzajem się zastępowali lub nawet administrowali bratnią parafią. Okazjonalnie były organizowane wspólne nabożeństwa. Podobnie jest i dzisiaj. Pomiędzy wymienionymi Kościołami (także z Kościołem ewangelicko-metodystycznym) istnieje w Polsce „wspólnota Stołu i ambony”, czyli tzw. interkomunia, polegająca na możliwości wzajemnego udziału wiernych i duchownych w nabożeństwach komunijnych wspólnie celebrowanych przez duchownych wymienionych Kościołów, zaś wierni mogą w tych Kościołach przystępować do Komunii.

Działania ekumeniczne podjęli dość wcześnie duchowni Kościoła ewangelicko-augsburskiego i ewangelicko-reformowanego z rejonu konińskiego, dając wyraz swojej otwartości na to wielkie aczkolwiek niełatwe dzieło. I jeżeli w rejonie włocławskim działania ekumeniczne wynikały raczej z odgórnego polecenia, to w rejonie konińskim wszelkie inicjatywy ekumeniczne miały charakter oddolny, a przejawy się w różnych formach modlitwy, tak indywidualnej, jak i organizowanej przez duszpastry i parafie.

Za jeden z pierwszych kroków w tym kierunku ks. Mendrok uważa udział duchownego rzymskokatolickiego w pogrzebie zasłużonego dla społeczności miasta Koła ewangelika, Ewalda Diesnera, zmarłego w 1976 r., oraz wspólny udział ewangelików i katolików (z ks. dziekanem Serafinem Opalko na czele) w projekcji filmu *Męka Chrystusa* wyświetlanego w kościele ewangelickim.

Tak więc przed 30 laty w rejonie Konina zapoczątkowano działania o charakterze ekumenicznym, wymagające pewnej odwagi, bowiem ekumenizm w oczach ówczesnych komunistycznych władz państwowych nie był mile widziany.

1. Tygodnie ekumeniczne

27 lat temu, z inicjatywy ojców reformatów: gwardiana ks. Bartłomieja Cholewy i jego zastępcy, o. Mirosława Truszczyńskiego, oraz duchownego ewangelicko-augsburskiego, ks. mgra Andrzeja Mendroka, zorganizowano w dniach: 28 stycznia 1979 r. w kościele ewangelicko-augsburskim Świętego Ducha oraz 4 lutego tegoż roku w kościele franciszkanów – pierwsze nabożeństwa ekumeniczne. Taka forma modlitwy ekumenicznej trwała przez następne lata, aż do momentu zorganizowania nabożeństw o szerszym zasięgu, co stało się za sprawą Kurii Diecezjalnej Włocławskiej, którą reprezentował diecezjalny referent do spraw ekumenizmu, współpracujący bezpośrednio z trzema Kościołami i ich duszpastrzami.

Dla wzajemnych ekumenicznych relacji w tym rejonie ważny był rok 1990, gdyż właśnie wtedy został nawiązany pierwszy oficjalny kontakt z ks. konseniorem A. Mandrokiem, którego wcześniejsza już i aktualna współpraca wydała nie tylko duchowe owoce w postaci licznych spotkań modlitewnych w Kościołach różnych tradycji wyznaniowych, lecz i poza nimi, choćby w czasie organizowanych przez parafie rzymskokatolickie okazjonalnych uroczystości związanych z ważnymi rocznicami, wydarzeniami diecezjalnymi, państwowo-patriotycznymi, parafialnymi czy osobistymi. Wpisał się on w sposób owocny w dzieje ziemi konińskiej, a nawet szerzej – w historię ekumenicznych relacji diecezji włocławskiej, co czyni przez niemal 30 lat, głosząc słowo Boże w różnych kościołach chrześcijańskich, w tym także rzymskokatolickich.

Współpraca pomiędzy Kościołem rzymskokatolickim a ewangelicko-augsburskim rozszerzyła się w 1992 r. także na Kościół ewangelicko-reformowany w Żychlinie, za czasów pasterzowania tam ks. mgra Romana Lipińskiego. Można więc powiedzieć, iż odtąd prawie każdego roku dwie ewangelickie parafie: ewangelicko-augsburska Świętego Ducha w Koninie oraz ewangelicko-reformowana w Żychlinie gościły u siebie, podczas wspólnie przeżywanych tygodni modlitwy o jedność chrześcijan, wiernych i duchownych Kościoła rzymskokatolickiego.

W Kole pierwsze nabożeństwo ekumeniczne odbyło się 21 stycznia 1994 r. w kościele rzymskokatolickim Matki Boskiej Częstochowskiej; liturgii przewodniczył wtedy ordynariusz włocławski Bronisław Dembowski, zaś kazanie wygłosił ks. A. Mendrok. W nabożeństwie tym wzięli udział duchowni i wierni Kościołów: ewangelicko-augsburskiego, ewangelicko-reformowanego oraz rzymskokatolickiego.

W okresie 15 lat wzajemnej współpracy i modlitwy nabożeństwa ekumeniczne w Kościele ewangelicko-augsburskim były sześciokrotnie organizowane przy współpracy ks. radcy Andrzeja Mendroka i Rady Parafialnej Kościoła w Koninie, dwukrotnie w Kole, Turku i Sompolnie, zaś jeden raz w Zagórowie. Ks. A. Mendrok wygłosił kazania w ponad 20 parafiach rzymskokatolickich: Włocławka, Konina, Koła, Słupcy, Zagórowa, Turku oraz w Wyższym Seminarium Duchownym Księży Salezjanów w Łądzie n. Wartą²². Księża: Roman Lipiński i Tadeusz Jelinek w kościele ewangelicko-reformowanym w Żychlinie zorganizowali 11 razy nabożeństwa ekumeniczne w Tygodniu Modlitw o Jedność, zaś w kościołach różnych parafii rzymskokatolickich dziewięciokrotnie głosili słowo Boże²³.

Z kolei w kościołach ewangelicko-augsburskim i ewangelicko-reformowanym homilie głosił najczęściej bp B. Dembowski (12 razy), a dwukrotnie bp Wiesław Mering. Także dwukrotnie głosili słowo Boże: ks. Wojciech Hanc i ks. Roman Małecki. Nadto kilka razy wygłaszali homilie księży salezjanie z Łądu n. Wartą: ks. prof. Stanisław Jankowski, ks. prof. Zbigniew Łepko oraz ks. prof. Sławomir Niemczewski.

2. Inne wydarzenia i akcenty ekumeniczne

Urzeczywistnianie idei ekumenicznych nie ogranicza się do tygodni modlitw o jedność chrześcijan. Zarówno ekumenizm w aspekcie ogólnym, koncentrujący się na prowadzonych międzywyznaniowych dialogach doktrynalnych, jak i w aspekcie lokalnym, odnosi nas do ważkich osiągnięć w postaci wspólnych dokumentów uzgodnieniowych, a przede wszystkim do podpisanej 31 października 1999 r. w Augsburgu „Wspólnej deklaracji w sprawie nauki o usprawiedliwieniu”²⁴.

Wydarzenie to zostało zauważane i dowartościowane przez Kościoły lokalne ziemi konińskiej, na której współistnieją Kościoły ów dialog prowadzące. Z inicjatywy duszpasterza konińskich i kolskich ewangelików ks. A. Mondroka tego samego dnia, w którym podpisywano w Augsburgu „Wspólną Deklarację”, zorganizował on w kościele ewangelicko-augsburskim w Kole okolicznościowe nabożeństwo, gromadzące duchownych i świeckich Kościoła rzymskokatolickiego z ordynariuszem wrocławskim Bronisławem Dembowskim na czele, jak również liczne grono ewangelików z Koła i Konina; podczas tego nabożeństwa wybrane fragmenty Pisma Świętego czytali przedstawiciele Kościoła rzymskokatolickiego. Przybliżenia uzgodnionego dokumentu dialogowego oraz historycznego i współczesnego kontekstu relacji luterańsko-rzymskokatolickich podjął się teologiczny konsultant Rady Episkopatu ds. Ekumenizmu i jednocześnie rektor Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku ks. Wojciech Hanc. Stwierdził on, iż „wypracowany w trudzie ekumenicznego dialogu dokument ukazuje zasadniczą zgodność obu Kościołów w rozumieniu podstawowej dla chrześcijaństwa nauki o zbawieniu przez łaskę daną nam w Jezusie Chrystusie. Ludzką zaś odpowiedzią na dar wiary i usprawiedliwienia ma być życie zgodne z Ewangelią, obfitujące w dobre uczynki”²⁵.

W powyższy kontekst dialogowy wpisują się odtąd nie tylko wzmianki o Dniu Reformacji, lecz poświęcone temu wydarzeniu coroczne nabożeństwa oraz okolicznościowe kazania i modlitwy, w których biorą udział duchowni ewangelicy i katolicy oraz wierni obydwu Kościołów, zaś kazania podczas tych nabożeństw głosi ks. radca A. Mendrok.

Spośród innych przedsięwzięć o akcentach ekumenicznych należy odnotować najpierw te, które uzyskały już pewien stopień trwałości. Należą do nich: 1) organizowane przez ks. Mendroka w kościele ewangelickim w Kole nabożeństwa ekumeniczne za ojczyznę i miasto, które odbywają się w ramach obchodów „Dni Koła”; 2) nabożeństwa i spotkania w ostatnią niedzielę sierpnia organizowane przy kościele św. Maksymiliana Kolbego w Koninie z okazji „Misji” albo „Dnia Pojednania” (po raz pierwszy w 1997 r.)²⁶; 3) w dniu 1 listopada każdego roku modlitwa ekumeniczna na cmentarzach miasta Turek (komunalnym, ewangelickim i rzymskokatolickim) przez duchownego ewangelickiego (zazwyczaj ks. A. Mendroka) i duchownych katolickich wraz z licznym udziałem wiernych.

Dobrym zwyczajem staje się także udział proboszcza parafii ewangelickiej w Koninie (ks. Mendroka) w pogrzebach katolików świeckich, a także jego osobisty udział w pogrzebie bpa Romana Andrzejewskiego (biskup ten z okazji wizytacji parafii rzymskokatolickich, na których terenie znajdowały się siedziby parafii ewangelickich, składał kurtuazyjną wizytę proboszczom tychże parafii). Godne podkreślenia jest również udostępnianie kościołów katolickich na sprawowanie żałobnych nabożeństw ewangelickich i prowadzenie zmarłych na miejscowe cmentarze w Kawnicach, Kowalewie i Ostrowitem.

Nie należy zapominać także o pojedynczych wydarzeniach nabierających charakteru ekumenicznego. Takimi były np.: 1) udział rzymskokatolickiego biskupa B. Dembowskiego jak również duchowieństwa i świeckich Kościoła ewangelicko-augsburskiego i rzymskokatolickiego w poświęceniu, po dokonanej rekonstrukcji, kościoła ewangelicko-augsburskiego w Kole (8 VI 2001 r.); 2) udział osób duchownych i wiernych w uroczystym poświęceniu Krzyża na cmentarzu ewangelickim w Kole (15 X 1998 r.). Swoją obecność w tym niezwykłym akcie zaznaczyli także duchowni katolicy: profesorowie WSD z Włocławka: ks. Wojciech Hanc i ks. Roman Małecki, zaś z Koła duchowieństwo z ks. prał. Januszem Ogrodowczykiem na czele, znanym zresztą z ekumenicznego nastawienia proboszczem parafii Matki Bożej Częstochowskiej w Kole²⁷. 3) Ekumeniczny charakter przybrała w dniu 9 czerwca 2001 r. w Koninie uroczystość z okazji 25-lecia ordynacji ks. radcy Andrzeja Mendroka, w której wzięło udział licznie zebrane duchowieństwo i wierni Kościoła ewangelicko-augsburskiego, ewangelicko-reformowanego, a także niektórzy duchowni z Kościoła rzymskokatolickiego z ks. Wojciechem Hancem na czele oraz grono przyjaciół Jubilata.

Należy też wspomnieć o innych sporadycznych okolicznościach, kiedy także duchowni Kościoła rzymskokatolickiego głoszą słowo Boże w Kościele ewangelicko-augsburskim.

III. W rejonie sieradzkim

Ekumenizm w rejonie sieradzkim posiada wymiar wyłącznie pastoralny. Chociaż w samym Sieradzu, jak i w okolicach tego miasta znajduje się spora liczba wyznawców ewangelickich, to jednak większym ośrodkiem wydaje się być pod tym względem Zduńska Wola, gdzie notuje się trzy wyznaniowe tradycje: kościół i zbór ewangelicko-augsburski, zbór i kościół baptystyczny oraz placówka i kaplica Adwentyistów Dnia Siódmego.

Według informacji duchownych Kościoła rzymskokatolickiego istnieją pomiędzy powyższymi wspólnotami a katolikami poprawne relacje międzywyznaniowe, choć zarówno miejscowym proboszczom rzymskokatolickim, jak i oficjalnym przedstawicielom Kurii Diecezjalnej Włocławskiej nie udało się zaprosić duchownych i wiernych z innych Kościołów czy to na wspólne spotkania dialogowo-towarzyskie, czy na ekumeniczną modlitwę choćby z okazji Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan, mimo czynionych w tym względzie usiłowań strony rzymskokatolickiej. A szkoda, bowiem – jak mówił bp Zdzisław Tranda z Kościoła ewangelicko-reformowanego – możemy się wiele od siebie nauczyć, gdyż „mądry ekumenizm prowadzi do zbliżenia, wzajemnego poznania się, do pogłębienia więzów braterskich. Droga do jedności jest daleka, długa, trudna, ale droga do zbratania się, do współżycia, współdziałania jest prosta”²⁸. Przeważnie z konieczności bez udziału innych chrześcijan w parafiach i kościołach rzymskokatolickich podczas niedzielnych mszy wypadających w Tygodniu Ekumenicznym głosi się okolicznościowe homilie, zaś w specjalnie układanych modlitwach wiernych w całym Tygodniu zanoszone są do Pana wszystkich w Niego wierzących wezwania o zgodę, pokój i pojednanie pomiędzy chrześcijanami.

IV. W rejonie kaliskim (do 1992 r.)

Obok licznych parafii Kościoła rzymskokatolickiego, w rejonie kaliskim istniały i istnieją parafie i placówki Kościołów: ewangelicko-augsburskiego, prawosławnego, baptystycznego, adwentystycznego i zielonoświątkowego. W samym Kaliszu – od roku 1550 znaleźli gościnę: arianie, bracia czescy, luteranie i kalwini. Aktualnie na terenie rzymskokatolickiej parafii Wniebowzięcia NMP (św. Józefa) znajduje się siedziba

parafii i kościół prawosławny; na terenie parafii Świętej Rodziny jest placówka i kaplica baptystów; na terenie parafii św. Stanisława parafia i kaplica ewangelicko-augsburska; na terenie parafii Miłosierdzia Bożego placówka i kaplica Adwentystów Dnia Siódmego (ul. Asnyka 33), zaś na terenie parafii NMP Królowej Polski placówka i kaplica zielonoświątkowców. W przeszłości (przed pierwszą wojną światową) istniała także w Kaliszu żywo działająca gmina żydowska.

Nie dziwi przeto, że i w Kaliszu pojawiali się prekursorzy działań ekumenicznych, którzy idee zasiane przez Sobór Watykański II, poprzez udział w powstających strukturach ekumenicznych, starali się przeszcześcić na teren całej Polski.

W latach 1964–1968 prowadził w Kaliszu ożywioną działalność ekumeniczną jezuita ks. Stanisław Szymański, który był rektorem domu nowicjackiego w tymże mieście przy ul. 23 Stycznia 2. On pierwszy zaczął tam nawiązywać życzliwe kontakty z chrześcijanami innych wyznań, zapraszając ich do jezuickiego domu zakonnego, do stołu i na konferencje dla nowicjatu. Organizował także w kościele jezuitów msze w obrządku wschodnim, na które zapraszał chór prawosławny dla ukazania piękna wschodniej liturgii. W 1964 r. brał udział w specjalnie zorganizowanym w warszawskim Metropolitalnym Seminarium Duchownym spotkaniu, odbywającym się pod przewodnictwem bpa Jerzego Modzelewskiego, mającym na celu koordynację i rozwinięcie działalności ekumenicznej w Polsce. W 1965 r. (27 XII) został powołany do zespołu ośmioosobowej Międzydiecezjalnej Komisji Liturgicznej, zaś 10 lutego 1966 r., kiedy to uchwałą Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski została powołana Komisja Episkopatu ds. Ekumenizmu – ks. Stanisław Szymański wszedł także w jej skład. Już wcześniej, od roku 1962, angażował się przez wiele lat w przygotowywanie specjalnych materiałów o ogólnopolskim zasięgu na Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan; pisał wiele kazań oraz opracowywał liturgiczną część wspomnianych materiałów. Jest nadto autorem kilku artykułów o ekumenicznym wymiarze, drukowanych m. in. na łamach „Homo Dei” i „Ateneum Kapłańskie”²⁹, propagując ekumenizm duchowy stanowiący „duszę” całego ruchu ekumenicznego³⁰. Słusznie więc ks. Szymański może uchodzić za prekursora ekumenizmu i to nie tylko w rejonie Kalisza. Warto nadto zauważyć, iż jego kaliska działalność przypada na okres ogłoszenia przez II Sobór Watykański dwu niezwykle ważnych w tym względzie dokumentów, a mianowicie: Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* oraz Dekretu *Unitatis rediointegratio*, a także na czas posoborowy, kiedy to powstały w 1960 r.

watykański Sekretariat ds. Jedności Chrześcijan wydał w 1967 r. pierwszą część Ekumenicznego Dyrektorium, do którego ks. S. Szymański dał jakby pierwszy komentarz. Nie dziwi więc, że kalisy jezuici, mimo iż sam ks. Szymański zaangażował się później w ogólnopolską ekumenię, a więc nie pracował już w Kaliszu – kontynuowali i do dziś kontynuują kaliskie spotkania ekumeniczne w swoim kościele, organizując systematycznie w Tygodniu Modlitw o Jedność Chrześcijan różne odczyty, prelekcje i specjalne nabożeństwa.

Nie pozostają również w tym względzie obojętne i inne rzymskokatolickie kaliskie parafie i kościoły miasta, jak i całego rejonu kaliskiego. Na podkreślenie zasługuje tu fakt, iż od lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia, kiedy odpowiedzialnym za sprawy ekumenii w diecezji był ks. prof. Wojciech Hanc, właśnie w Kaliszu ze względu na jego osobiste powiązania z sanktuarium św. Józefa i kustoszem ks. Lucjanem Andrzejczakiem, a zwłaszcza z Polskim Studium Józefologicznym, także kościół Wniebowzięcia NMP, zwany kościołem św. Józefa Kaliskiego, używał swego wnętrza dla urzeczywistniania ekumenii w sferze ducha, zwłaszcza podczas tygodni ekumenicznych, w czasie których spotykali się wraz z wiernymi duchowni katolicy, prawosławni i luterańscy (jeden raz także przedstawiciele braci baptystów i zielonoświątkowców) na specjalnie przygotowanych spotkaniach modlitewnych. „Kronika Diecezji Włocławskiej” już w 1972 r. poinformowała, iż Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan „objął w tym roku prawie wszystkie ośrodki duszpasterskie diecezji”³¹ (na drugim miejscu po Włocławku został tu wymieniony Kalisz).

Działalność ekumeniczna w rejonie kaliskim nasiliła się w okresie pasterzowania w diecezji włocławskiej biskupa Henryka Muszyńskiego, kiedy to do Kalisza wyjeżdżała z Włocławka duża grupa seminarzystów, by swoją modlitwą i śpiewem wielbić Pana wspólnie z licznie gromadzącymi się na nabożeństwach ekumenicznych wiernymi różnych wyznań oraz błagać Boga o dar jedności.

Wyjątkowym wydarzeniem ekumenicznym dla mieszkańców Kalisza i okolic był m. in. dzień 23 stycznia 1990 r., kiedy to w bazylice kolegiackiej Wniebowzięcia NMP odbyło się centralne dla rejonu kaliskiego nabożeństwo ekumeniczne, w którym wzięli udział przedstawiciele Kościołów: prawosławnego, reprezentowanego przez mitrata Teodora Malutczyka; a także ewangelicko-augsburskiego, reprezentowanego przez proboszcza miejscowej parafii ks. Andrzeja Banerta. Podczas nabożeństwa, któremu przewodniczył diecezjalny referent ds. ekumenizmu ks. prof. Wojciech Hanc, homilie wygłosili wymienieni wyżej duchowni z bratnich

Kościółów. Uczestniczył w nim także bp Roman Andrzejewski, który w słowie kończącym nie tylko podziękował wszystkim za udział we wspólnej modlitwie, ale wskazał na liczne momenty łączące siostrzane Kościoły. W nabożeństwie tym brała udział 50-osobowa grupa alumnów z wrocławskiego Wyższego Seminarium Duchownego, głównie członkowie Koła Ekumenicznego, które przygotowało oprawę liturgiczną³². Podobne nabożeństwo odbyło się 24 stycznia 1991 r.³³ oraz ostatnie przed nowym podziałem administracyjno-kościelnym w Polsce – 24 stycznia 1992 r.; przewodniczył mu rezydujący wówczas w Kaliszu biskup R. Andrzejewski, zaś kazanie wygłosił ks. A. Banert, zastępca gdańskiego biskupa Kościoła ewangelicko-augsburskiego oraz proboszcz w Kaliszu³⁴.

Podczas obrad Polskiego Studium Józefologicznego, odbywającego swoje doroczne zjazdy w Kaliszu, w roli prelegentów byli zapraszani także przedstawiciele Kościoła grekokatolickiego (np. ks. prof. Krzysztof Staniński z diecezji opolskiej)³⁵ oraz Kościoła prawosławnego (np. prawosławny biskup Poznania i Łodzi Szymon Romańczuk)³⁶, co świadczy, iż cześć oddawana św. Józefowi wcale nie stoi na przeszkodzie wspólnemu dążeniu do chrześcijańskiej jedności.

Sumując trzeba powiedzieć, że w rejonie kaliskim ekumeniczna działalność rozpoczęta przez jezuitę ks. Stanisława Szymańskiego była realizowana na dwóch płaszczyznach: duchowej i naukowej, obejmując swym zasięgiem zarówno sam Kalisz, jak i cały rejon kaliski, znajdujący się do roku 1992 w granicach diecezji wrocławskiej. Wspólne spotkania naukowe, modlitewne oraz łączące wszystkich agapy – przyczyniały się bez wątpienia do poprawy międzywyznaniowych relacji, czego przykładem może być rozwiązanie trudnego jak na owe czasy problemu kościoła w Sobiesękach, a ireniczny ton wzajemnych kontaktów i modlitewna atmosfera sprzyjały tworzeniu się ładu ekumenicznego klimatu.

* * *

Na rozwój ekumenizmu w diecezji wrocławskiej mieli wpływ jej biskupi: Antoni Pawłowski, Jan Zaręba, Henryk Muszyński, Bronisław Dembowski i Wiesław Mering³⁷, a także biskupi pomocniczy: Czesław Lewandowski, Roman Andrzejewski i Stanisław Gębicki. Szczególnie należy podkreślić zasługi w tym zakresie dwóch biskupów: Antoniego Pawłowskiego oraz Bronisława Dembowskiego.

Ten ostatni już w Warszawie jako rektor kościoła św. Marcina inicjował w 1962 r. ekumeniczną modlitwę i ekumeniczne spotkania międzywyznaniowe. Jako biskup wrocławski był członkiem Rady Episkopatu do

spraw Ekumenizmu, do spraw Dialogu Religijnego, przewodniczącym Zespołu do spraw Dialogu z Kościołem Starokatolickim Mariawitów. Napisał o nim, iż „w czasie swej jedenastoletniej posługi na stolicy biskupiej we Włocławku odwiedził wszystkie świątynie i kaplice Kościołów zrzeszonych w Polskiej Radzie Ekumenicznej znajdujące się na terenie diecezji włocławskiej”, a okazją do tego stały się w pierwszym rzędzie tygodnie modlitwy o jedność chrześcijan. Gościł niejednokrotnie w kościołach ewangelicko-augsburskich Włocławka, Lipna, Konina, Turku, Sompolna, Zagórowa, a także w kościele ewangelicko-reformowanym w Żychlinie oraz w cerkwi prawosławnej w Ciechocinku³⁸.

Także wielu świątłych duszpasterzy diecezji włocławskiej nie tylko angażowało się w działalność ekumeniczną, lecz stawali się oni świadkami ekumenii ducha, wpisując się zdecydowanie w dzieło lokalnie urzeczywistnianego ruchu ekumenicznego.

Diecezja włocławska miała także szczęście, że na jej terenach znaleźli się odważni i świetni duszpasterze innych Kościołów chrześcijańskich, choćby wymienić z Kościoła ewangelicko-augsburskiego: ks. Jana Ferugę, ks. Mariana Bienioszka, ks. Marka Loskota, ks. Alfreda Borskiego, a zwłaszcza ks. radcę Andrzeja Mendroka. Z kolei z Kościoła ewangelicko-reformowanego wymienić należy ks. mgra Romana Lipińskiego i ks. mgra Tadeusza Jelinka. W latach 1984–1991 włączył się czynnie w przedsięwzięcia ekumeniczne w diecezji włocławskiej prawosławny biskup Łodzi i Poznania – Szymon Romańczuk. Stałymi zaś niemal uczestnikami tygodni modlitw o jedność chrześcijan w Ciechocinku i we Włocławku byli: ks. kan. Mikołaj Hajduczenia z Kościoła prawosławnego oraz ks. Jerzy Molin z Kościoła ewangelicko-augsburskiego, obydwaj z Torunia. Brak natomiast czynnego udziału w spotkaniach ekumenicznych, mimo wysyłanych zaproszeń, przedstawicieli i wiernych ze strony baptystów i zielonoświątkowców. Jedynie do czasu wystąpienia z PRE Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego (i ponownego rozbicia się na cztery różne Wspólnoty) tenże Kościół przysyłał swego przedstawiciela na ekumeniczne spotkania do Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku w osobie brata Sławomira Rutkowskiego, przełożonego miejscowego zboru.

Należy się także uznanie dla wielu włocławskich ekumenistów: duszpasterzy i teologów, którzy ekumeniczny wymiar swej posługi i twórczej pracy zawdzięczają bezwzględnie właściwej formacji włocławskiego Wyższego Seminarium Duchownego, które od zarania pielęgnowało troskę o chrześcijańską jedność, promieniując na całą diecezję włocławską.

ANEKS

Tematyka podczas sympozjów i spotkań ekumenicznych w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku

1962/1963

- W. Dudek (prof. WSD we Włocławku) – Katolicy wobec problemu zjednoczenia chrześcijaństwa (1962)
- W. Dudek – Idea ekumenicznej współpracy (18 I 1963)
- S. Olejnik (prof. WSD we Włocławku) – Możliwość ekumenizmu z płaszczyzny teologii moralnej (18 I 1963)

1967

- W. Dudek – Postawa braci odłączonych wobec ekumenicznej myśli Vaticanum II (24 I)
- Z. Michelis (superintendent Kościoła ewang.-augsb.) – Początki i rozwój ruchu ekumenicznego (16 V)
- Z. Michelis – Protestancka analiza dekretu „De oecumenismo” (17 V)
- J. Lossow (franciszczanka z Sekretariatu Episkopatu ds. Ekumenizmu) – Rozwój międzywyznaniowego piśmiennictwa (17 V)

1968

- S. Szczebblewski (prof. WSD we Włocławku) – Etapy ekumeniczne dwóch ostatnich pontyfikatów: Jana XXIII i Pawła VI (21 I)

1969

- W. Dudek – Ekumenizm wewnętrznej przemiany i jego znaczenie duszpasterskie (20 I)

1970

- W. Hanc (prof. WSD we Włocławku) – Elementy łączące chrześcijan w świetle konstytucji *Lumen gentium* i dekretu o ekumenizmie (27 I)

1972

- W. Dudek – Obecna sytuacja w ekumenie i nasza postawa wobec sprawy (20 I)
- W. Hanc – Modlitwa i współpraca z innymi chrześcijanami jako istotne elementy współczesnego ujęcia ekumenizmu (20 I)

1973

- S. Olejnik – Jedność wiary a pluralizm teologii (16 II)

1974

- W. Hryniewicz (prof. KUL) – Prawosławie w drodze do wielkiego świętego Soboru (25 I)

W. Hryniewicz – Współczesne modele Boga (25 I)

1976

J. Feruga (Kościół ewang.-augsb., Włocławek) – Istotne cechy Kościoła ewangelicko-augsburskiego (6 II)

1977

S.C. Napiórkowski (prof. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego) – Doktrynalny dialog ekumeniczny (6 II)

1979

W. Hanc – Kościół sakramentem jedności chrześcijan (24 I)

1981

J. Feruga – Geneza i główne teologiczne idee Konfesji Augsburskiej (17 I)

J. Laszczyk (kleryk WSD we Włocławku) – Konfesja Augsburska w oczach katolików (17 I)

W. Hanc – Uzgodnienia pomiędzy Światową Federacją Luterzańską a Kościołem Rzymskokatolickim na temat Konfesji Augsburskiej (17 I)

1982

W. Hanc – Paul Couturier (zm. 1953) pionier i twórca ekumenizmu duchowego oraz inicjator Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan (18 I)

1983

S. Rutkowski (Zjedn. Kościół Ewang., Włocławek) – Garść informacji o Zjednoczonym Kościele Ewangelicznym (17 I)

J. Feruga – 500-lecie urodzin dra Marcina Lutra w oczach Kościoła ewangelickiego (17 I)

W. Hanc – Dr Marcin Luter w oczach katolika (17 I)

1984

S. Romańczuk (biskup prawosławny, Łódź) – Aktualny stan dialogu katolicko-prawosławnego (18 I)

W. Hanc – Dialog ekumeniczny i jego normatywy (18 I)

1985

W. Hanc – Elementy łączące chrześcijan w świetle Dekretu o ekumenizmie II Soboru Watykańskiego (22 I)

1986

W. Hanc – Ekumeniczny wymiar teologii w zakresie duchowości chrześcijańskiej (25 I)

1987

- S. Romańczuk – Teologiczne wątki eucharystycznej tajemnicy w prawosławiu (22 I)
- M. Bienioszek (Kościół ewang.-augsb., Włocławek) – Luterzańskie rozumienie Eucharystii (22 I)
- W. Hanc – Perspektywy i możliwości interkomunii po Dokumencie z Limy (1982) (22 I)

1988

- S. Romańczuk – Prawda i miłość w budowaniu wspólnoty Chrystusowej (21 I)
- W. Hanc – Rola „hierarchii prawd” w dialogu ekumenicznym (21 I)
- W. Zajączkowski – Relacje chrześcijańsko-żydowskie w problematyce ekumenicznej (21 I)

1989

- J. Hause (Kościół ewang.-augsb., Warszawa) – Istota ewangelicyzmu (19 I)
- M. Hajduczenia (duchowny prawosławny, Toruń) – Obchody 1000-lecia Chrztu Rusi w Kościele prawosławnym w Polsce (19 I)
- W. Kujawski (profesor WSD we Włocławku) – Chrzest Rusi w spojrzeniu katolickiego historyka (19 I)

1990

- S. Romańczuk – Wkład prawosławia w ogólnopolski dorobek kulturowy (23 I)

1991

- S. Romańczuk – Możliwości i formy wspólnego chrześcijańskiego świadectwa w obliczu 2000-lecia Narodzin Chrystusa (prawosławny punkt widzenia) (23 I)

1992

- W. Hanc – Ekumenizm a duszpasterskie posługiwanie (22 I)

1993

- Z. Tranda (biskup Kościoła ewang.-reform., Warszawa) – Wprowadzenie do Konferencji Europejskich Kościołów (KEK) (23 I)
- D. Niewieczerał (Kościół ewang.-reform., Warszawa) – Relacja ze Zgromadzenia Ogólnego KEK w Pradze (23 I)

1994

- J. Molin (Kościół ewang.-augsb., Toruń) – Kościół ewangelicko-augsburski a ekumenizm (18 I)
- W. Hanc – Istotne elementy pojęcia „hierarchii prawd” (18 I)

1995

- M. Czajkowski (prof. ATK) – Ekumeniczny wymiar książki Jana Pawła II „Przekroczyć próg nadziei” (25 I)

1996

- A. Kleszczyński (Kościół ewang.-metodyst., Łódź) – Kościół ewangelicko-metodystyczny i jego ekumeniczne zaangażowanie (19 I)

1997

- R. Lipiński (Kościół ewang.-reform., Żychlin) – Nauka J. Kalwina o Kościele (22 I)
Z. Glaeser (prof. Uniw. Opolskiego) – Nikosa Nissiotisa ekumenia życia (22 I)
M. Hajduczenia – Znaczenie Biblii w prawosławiu (7 V)
R. Lipiński – Ewangelicka zasada *Sola Scriptura* (7 V)
R. Małecki (prof. WSD we Włocławku) – Ku wspólnemu przepowiadaniu Słowa Bożego (7 V)

1998

- M. Loskot (Kościół ewang.-augsb., Włocławek) – Rola Ducha Świętego w Kościele (18 I)
R. Małecki – Kościół jako *communio* w relacyjnej eklezjologii J. Zizioulasa (18 I)

1999

- T. Jelinek (Kościół ewang.-reform., Żychlin) – Związek małżeński w teologii i praktyce Kościoła ewangelicko-reformowanego (21 I)
A. Bajorski (misjonarz Świętej Rodziny, prof. WSD w Kazimierzu Biskupim) – *Solus Spiritus in Verbo Christi*. Luterska interpretacja obecności Ducha Świętego w Wieczerzy Pańskiej w świetle Księg Symbolicznych (21 I)

2000

- K. Cieńciała (Kościół ewang.-augsb., Włocławek) – Usprawiedliwienie grzesznika jako problem ekumeniczny (20 I)
R. Małecki – Ekumeniczny charakter Roku Jubileuszowego (20 I)

2001

- R. Lipiński – Łaska Chrystusa dla człowieka – usprawiedliwienie, odrodzenie i uświęcenie w nauczaniu Jana Kalwina (21 I)
K. Cieńciała – *Solus Chrystus* w teologii ks. Marcina Lutera (21 I)

2002

- B. Enholc-Narzyńska (Kościół ewang.-augsb., dyrektor Towarzystwa Biblijnego w Polsce) – Przez dawanie Biblii ludziom – dawać samego Chrystusa. Ekumeniczny przekład Nowego Testamentu i Psalmów (20 I)

- S. Jankowski (salezjanin, prof. WSD we Włocławku) – Dar Słowa Bożego na trzecie tysiąclecie w tłumaczeniu ekumenicznym. Krótka charakterystyka ekumenicznego tłumaczenia Nowego Testamentu (20 I)
- M. Kiedzik (prof. WSD w Gnieźnie) – Przekład ekumeniczny Nowego Testamentu (20 I)

2003

- S. Pawłowski (pallotyn, Inst. Teologiczny KUL) – „Hierarchia prawd” w dialogu ekumenicznym (22 I)
- A. Borski (Kościół ewang.-augsb., Włocławek) – Ekumeniczne doświadczenia duszpasterskie (22 I)

2004

- J. Leśniewska (Inst. Ekumeniczny KUL) – Ku jedności chrześcijan poprzez ekologiczne zaangażowanie (22 I)
- K. Leśniewski (Inst. Ekumeniczny KUL) – Ekumeniczne odkrywanie prawosławia (22 I)

2005

- J.K. Syty (franciszkanin, Włochy) – Ekumeniczna wizja jedności Kościoła według Mikołaja Afanasjewa (25 I)
- T. Jelinek – Wieczera Pańska w Kościele ewangelicko-reformowanym (25 I)

2006

- K. Karski (Kościół ewang.-augsb., prof. ChAT) – Eucharystyczna rzeczywistość w dokumencie dialogowym luterańsko-rzymskokatolickim „O Wieczery Pańskiej”
- W. Hanc – Problem interkomunii w ujęciu oficjalnych dokumentów Kościoła rzymskokatolickiego

PRZYPISY

¹ Por. W. Hanc, *Podstawy i pojęcie ekumenizmu w ujęciu dekretu „Unitatis redintegratio” Soboru Watykańskiego II*, „Studia Theologica Varsaviensia” 43(2005), 1, s. 164–171.

² A. Pawłowski, *Tydzień Modłów o Zjednoczenie Chrześcijaństwa*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” (KDWł) 45(1962), s. 52. Warto zaznaczyć, iż bp A. Pawłowski wydał także w roku 1967 zachętę *W sprawie Dni Ekumenicznych w diecezji*, KDWł 50(1967), s. 196.

³ Zob. Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, *Sprawozdania z działalności Seminarium Duchownego we Włocławku. Sprawozdanie za rok 1962/63*, s. 9 (mps).

⁴ Z. Kucaj, *Nabożeństwa ekumeniczne*, „Kron. Diec. Włocławskiej” 46(1963), s. 106; K. Nowak, *Nabożeństwo ekumeniczne*, w: *Kronika Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku (Kronika...)*, t. 1: 1945–1966, s. 222 (rkps w Bibl. Sem. Włocł.).

⁵ „Światłość świata”, w: „Kronika...”, dz. cyt., s. 270–271.

⁶ Z okazji Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan w seminarium wrocławskim organizowano akademie lub spotkania naukowe zapewne każdego roku, ale nie ze wszystkich lat zachowała się dokumentacja w tym zakresie.

⁷ Zob. A. Skowronek, *Próba określenia ekumenizmu*, w: *Ku chrześcijaństwu jutra*, Lublin 1997, s. 32.

⁸ O słuszności dokonanego pogrupowania tematycznego wydaje się świadczyć szczegółowy wykaz autorów i podejmowanych przez nich prelekcji, zamieszczony w Aneksie na końcu opracowania.

⁹ Zob. W. Hanc, *Ekumeniczny wymiar teologicznej twórczości autorów „Ateneum Kapłańskiego” (1909–2003)*, „Studia Oecumenica” 3(2003), s. 135–160. Dekretowi o ekumenizmie w 1969 r. „Ateneum” poświęciło w całości z. 363 (t. 73); tematykę ekumeniczną podejmuje także następny zeszyt (364), poświęcony Kościołom wschodnim.

¹⁰ Są to następujące prace: B. Jaromina, *Ekumeniczny wymiar uniwersalizmu Kościoła Chrystusowego w świetle dokumentów II Soboru Watykańskiego*. Lublin 1978 (mps); W. Szczepankiewicz, *Ekumeniczny wymiar teologii w świetle polskiej literatury posoborowej*, Lublin 1981 (mps); J. Wronekiewicz, *Ekumenizm w artykułach „Ateneum Kapłańskiego” (1909–1983)*, Lublin 1984 (mps); M. Pachliński, *Teologiczno-liturgiczna analiza ekumenicznej celebracji Eucharystii w świetle „Dokumentu z Limy”*, Lublin 2000 (mps).

¹¹ Siostra Joanna Lossow odwiedziła po raz pierwszy Wrocław w celach ekumenicznych już pięć lat wcześniej, w dniach 24–25 listopada 1962 r. Wygłosiła wtedy dwie konferencje dla księży marianów, uczących się wówczas we wrocławskim seminarium duchownym, a mieszkających w domu Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi; także dla sióstr Wspólnej Pracy Lossow wygłosiła osobną konferencję. – M.K. Rotenberg, *Aby byli jedno. Pasja życia siostry Joanny Lossow (1908–2005)*, Warszawa 2005, s. 313.

¹² [K. Rułka] KR, Sesja naukowa związana z Oktawą Modlitw o Zjednoczenie Chrześcijan, Kronika..., t. 2: 1966–1970, s. 13–14. Biskup Pawłowski był zaprzyjaźniony z ks. Michalisem; uwidoczniają to eksponaty na wystawie przy ul. Pivnej w Warszawie, przygotowanej z okazji sesji ekumenicznej (7 I 2006 r.) otwierającej Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan.

¹³ A. Skowronek, *Próba określenia ekumenizmu*, art. cyt., s. 33.

¹⁴ Por. T.J. Chlebowski, *Ekumenizm duchowy w nauczaniu Jana Pawła II*, Warszawa 2005, s. 283 (wydruk komputerowy); *Powstanie i rozwój Tygodnia Powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijan*, „Biuletyn Ekumeniczny” 65(1988), [nr] 1, s. 18–19.

¹⁵ Ks. prof. W. Hanc był wykładowcą ekumenizmu w latach 1971–2001 r. w Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławku oraz od 1988–1998 diecezjalnym referentem ds. ekumenizmu, mianowanym przez bpa Henryka Muszyńskiego 23 VII 1988 r.

¹⁶ Ks. prof. Roman Małecki jest aktualnym wykładowcą ekumenizmu od 2001 r., zaś diecezjalnym referentem był w latach 1998–2005.

¹⁷ Zob. np. R. Małecki, „*Ekumeniczny*” *turniej piłki koszykowej*, KDWi 83(2000), s. 50.

¹⁸ Zob. *Dzień Judaizmu we Wrocławku*, KDWi 83(2000), s. 52.

¹⁹ Zob. R. Małecki, *Nasza modlitwa o jedność Kościoła*, „Ład Boży” (dod. do „Niedzieli”) 44(2001), nr 6, s. II.

²⁰ Zob. tenże, *Dzień Judaizmu*, KDWi 82(2002), s. 51.

²¹ *Obchody Dnia Judaizmu w seminarium wrocławskim*, KDWi 86(2003), s. 57.

²² Chronologicznie ujmując były to w rejonie konińskim następujące parafie: 23 I 1991 i 19 I 1994 r. w kościele św. Maksymiliana Kolbego w Koninie; 21 I 1994 w kościele MB Częstochowskiej w Kole; 24 I 1994 w Wyższym Seminarium Duchownym w Łądzie n. Wartą; 20 I 1995 w kościele św. Marii Magdaleny w Koninie; 24 I 1994 i 22 I 1996 w Wyższym Seminarium Duchownym w Łądzie; 24 I 1996 w kościele św. Wawrzyńca w Słupcy; 25 I 1996 w kościele św. Maksymiliana Kolbego w Koninie; 19 I 1999 w kościele św. Marii Magdaleny w Koninie; 25 I 1999 w kościele św. Piotra i Pawła w Zagórowie; 21 I 2000 w kościele Podwyższenia Krzyża Świętego w Kole; 10 I 2001 w kościele Bernardynów w Kole; 24 I 2001 w kościele Królowej Polski w Koninie; 19 I 2002 w kościele Matki Bożej Częstochowskiej w Kole; 21 I 2003 w kościele Podwyższenia Krzyża Świętego w Kole; 25 I 2003 w kościele św. Wojciecha w Koninie; 19 I 2004 w kościele św. Maksymiliana w Koninie; 24 I 2004 w kościele MB Częstochowskiej w Kole oraz 19 I 2005 w kościele Najśw. Serca Pana Jezusa w Turku.

²³ Między innymi ks. R. Lipiński głosił kazania w następujących parafiach: 23 I 1992 w kościele św. Maksymiliana w Koninie oraz tamże 22 I 1993 i 21 I 1995; 19 I 1997 w kościele św. Bartłomieja w Koninie; 20 I 1997 w kościele MB Częstochowskiej w Kole; 19 I 1998 w kościele św. Wojciecha w Koninie; 20 I 1999 w kościele Podwyższenia Krzyża w Kole; natomiast ks. Tadeusz Jelinek wygłosił kazania: 22 I 2000 w kościele św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Mieście; 21 I 2003 w kościele Świętego Krzyża w Kole; 22 I 2004 w kościele Najświętszego Zbawiciela we Włocławku.

²⁴ Zob. S.C. Napiórkowski, *Luteranie i katolicy podają sobie ręce*, w: *Deklaracja o usprawiedliwieniu* (red. K. Karski), Bielsko-Biała 2000, s. 99–102; tenże, *Bóg łaskawy*, Warszawa 2001.

²⁵ Relację z tego spotkania zob. R. Małeckki, *Koło – nabożeństwo ekumeniczne z okazji podpisania deklaracji o usprawiedliwieniu*, KDWł 82(1999), s. 655–656.

²⁶ Zob. „*Dzieło Pojednania*”, KDWł 80(1997), s. 311.

²⁷ Zob. Notatka z dnia 21 X – 3 XI 1998 r., „*Głos Koła*” 1998, nr 10, s. 5.

²⁸ Cyt. za: M.K. Rottenberg, *Aby byli jedno...*, dz. cyt., s. 214.

²⁹ Por. tamże, s. 207–212.

³⁰ Por. choćby: S. Szymański, *Ekumenizm duchowy – duszą ekumenizmu*, „*Ateneum Kapłańskie*” 73(1969), s. 47–53; tenże, *Wychowanie ekumeniczne w seminariach duchownych*, „*Ateneum Kapłańskie*” 70(1967), s. 253–256.

³¹ Zob. KDWł 55(1972), s. 96.

³² Por. *Ekumeniczne dni modlitw w diecezji włocławskiej*, KDWł 73(1990), s. 34–35.

³³ Zob. W. Dorosz, *Tydzień Powszechnej Modlitwy o Jedność we Włocławku i w Diecezji*, „*Biuletyn Ekumeniczny*” 20(1991), [nr] 1–2, s. 32.

³⁴ Zob. tenże, *Tydzień powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijan we Włocławku i w diecezji włocławskiej*, „*Biuletyn Ekumeniczny*” 21(1992), [nr] 1, s. 71–72.

³⁵ Ks. prof. Krzysztof Staniecki 6 IV 1989 r. wygłosił w Kaliszu referat nt. „*Kult św. Józefa w Kościele greckokatolickim*”. Zob. W. Hanc, *Ksiądz Krzysztof Staniecki – teolog ewangelicznego zachwyty*, „*Studia Oecumenica*” 4(2004), s. 241–243.

³⁶ Biskup Szymon Romańczuk w 20-lecie istnienia Polskiego Studium Józefologicznego wygłosił 5 kwietnia 1989 r. w Kaliszu referat pt. „*Kult św. Józefa w Kościele prawosławnym*”.

³⁷ Warto zaznaczyć, że już po raz drugi duchowni ewangelicy, a także duchowni innych wyznań chrześcijańskich biorą udział w ingresach biskupów włocławskich: w roku 1992 podczas ingresu bpa Bronisława Dembowskiego (ewangelicy, prawosławni, mariawicy i polskokatolicy) oraz w 2003 r. podczas ingresu bpa Wiesława Meringa (ewangelicy i prawosławni).

³⁸ Szerzej o ekumenicznej działalności i ekumenicznym powołaniu bpa Bronisława Dembowskiego zob. R. Małeckki, *Ekumeniczna działalność Biskupa Bronisława Dembowskiego*, w: *Prawda i miłość. Księga pamiątkowa ku czci Biskupa Bronisława Dembowskiego na złoty jubileusz kapłaństwa*, Włocławek 2003, s. 92–105.